

ALVARLI LÜTFÎ EFENDİ VE FARŞÇA ŞİİRLERİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

ÖZET

Doğu Anadolu'nun incisi, mülk-i İslâm'ın kilidi Erzurum'da birçok âlim, şair, fakih, müderris, sanatçı ve devlet adamı yetişmiştir. Bunlardan biri de Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi'dir.

O, bir imam ve aynı zamanda dinî ve tasavvufî konuları yöre halkına ve müritlerine Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleriyle anlatan bir vaiz, bir mürşit ve bir şairdir.

Şiirleri sade ve akıcı olup vefatından sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoğlu tarafından derlenip *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* adıyla yayımlanmıştır; ancak bu baskıdaki Farsça şiirlerde lafız ve anlam bakımından birçok imlâ hatası ve eksiklik vardır.

Bu çalışmada söz konusu şiirler, matbu divanla birlikte tespit edilen birkaç yazmadan yola çıkılarak tashih edilip Türkçeye çevrilmiş ve içerikleri anlatılmıştır.

* Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Alvarlı Muhammed Lütî Efendi, *Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, *Hulâsatü'l-hakāyık*

ABSTRACT

As a pearl of eastern Anatolia, and the lock of property of İslam, in Erzurum many scholars, poets, scribes, lecturers, artists and statesmen grew. One of them was Alvarlı Lutfî Efendi. He was an imam, mentor, poet and preacher who explained religious and sufistic subjects with Turkish, Arabic and Persian poems to the people of the region and his disciples. His poems are simple and fluent.

After his death, his poems were compiled by his son Seyfeddin Mazlumoglu and were published under the name of *the Hulâsatu'l-hakāyık and Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*. But there are many spelling mistakes and faultiness in Persian poems of this print. In this study based on several manuscripts and printed divan these poems were revised, translated into Turkish and their contents were explained.

چکیده

در ارزروم، مروارید آناتولی شرقی و کلید ملک اسلام، تعداد زیادی از فقها، علماء، شعراء، دولتمرد و مدرس تربیت شده اند. که یکی از آنان محمد لطفی افندی "الوارلی" است. او در عین حال که امام جماعت بود، شاعر، مرشد و واعظی به شمار می آمد که با اشعار فارسی، عربی و ترکی خود، موضوعات دینی و عرفانی را به مردم محل منتقل می کرد. اشعاری که ساده و روان بود، پس از وفاتش از سوی فرزندش سیف الدین مظلوم اوغلی تحت عنوان "خلاصه الحقایق و مکتوبات خواجه محمد لطفی" جمع آوری و منتشر شد. متأسفانه در این اثر افزون بر اشتباهات املائی، نارساییهایی از نظر لفظ و معنا هم به چشم می خورد. در این مقاله

نارساییهای مورد اشاره با استفاده از نسخه ی مطبوع دیوان و چند نسخه ی خطی موجود تصحیح شده و پس از ترجمه به زبان ترکی، محتوای آنها توضیح شده است.

کلید واژه ها: الوارلی محمد افندی، خلاصه الحقایق و مکتوبات محمد لطفی.

1. Muhammed Lütfî Efendi

Muhammed Lütfî Efendi, 1868'de Erzurum'un Hasankale ilçesine bağlı Kındığı köyünde doğdu. Babası Hoca Hüseyin Efendi, annesi Hatice Hanım'dır.¹

İlk eğitimini babasından aldı; daha sonra Erzurum'da meşhur bazı âlimlerin derslerini takip etti. 1891 yılında Hasankale'de bulunan Sivaslı Camii'ne imam tayin edildi. Nakşibendî tarikatı şeyhi Muhammed Küfrevî'ye intisap etti. Bir müddet de Erzurum'a bağlı Dinarkom köyünde imamlık yaptı. 12 Şubat 1916'da Ruslar Erzurum ve çevresini işgal etmeye başlayınca, babasıyla birlikte Erzurum'a gitti. Rus istilâsı süresince Tercan'ın Yavi köyünde imamlık yaptı.

Ermenilerin Erzurum'da katliama girişmeleri üzerine Yavi ve komşu köylerden topladığı 60 kişilik bir müfrezeyle Ermenilere karşı koydu. Oyuklu köyü civarında Ruslara ait büyük bir silah deposunu ele geçirdi. Bu silahlarla birlikte Zergide köyünde Türk Ordusuna katıldı ve orduyla birlikte Erzurum'a girdi (12 Mart 1918).

Not: Bu makale, Atatürk Üniversitesi, Erzurum Büyükşehir Belediyesi ve Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı tarafından 25-26 Nisan 2013 tarihleri arasında Uluslararası Alvarlı Efe Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş olup yayınlanmamıştır.

¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hâce Muhammed Lütfî, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî* (nşr. Seyfeddin Mazlumoglu), İstanbul 1974, s. 508-512; Hâce Muhammed Lütfî, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî* (nşr. Hüseyin Kutlu v.dğr.), İstanbul 2011, s. 11; Selahattin Kıyıcı, "Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II, 552.

Erzurum'un kurtuluşundan sonra, tekrar Hasankale'ye döndü. Alvar köyüne yerleşti ve orada imamlık yaptı. Bu tarihten sonra Alvarlı Muhammed Hoca, "Alvarlı İmamı" ve "Efe Hazretleri" unvanlarıyla tanındı. Alvar köyünde ve Erzurum'da bölge halkını irşatla meşgul oldu. 12 Mart 1956'da Erzurum'da vefat etti. Alvar köyünde medfunur.

Muhammed Lütfî Efendi, doksan yıla yakın ömrü boyunca örnek bir hayat sürdü. Hiç kimseden bir şey beklemeden veya almadan geçimini sağlamaya çalıştı. Misafirperver, gayet temiz ve düzenli giyinen, ağırbaşlı ve alçakgönüllü biriydi. Hiç kimseyi hor görmedi. Sarhoşları bile huzuruna kabul edip onlarla ilgilendi.

Muhammed Lütfî Efendi, diğer şairler gibi bizzat şiir söyleyen veya şiir yazan bir şair değildir; o, sohbetlerine katılan bölge halkını irşad ederken onlara şiir diliyle seslenen bir ârif ve bir vaizdir. Şiirlerinde *Lütfî* mahlasını kullanmıştır. Türkçenin yanında, Arapça ve Farsça şiirleri de vardır. Divanı, vefatından sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoglu tarafından derlenip *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi* adıyla yayımlanmıştır. Divanda mesnevi, gazel, kıta ve diğer nazım şekillerinden oluşan, aruz ve hece ölçüsünde yazılmış sekiz yüze yakın şiir vardır. Bunlardan bazıları bestelenmiştir:

*Seyreyle güzel kudret-i Mevlâ neler eyler
Allah'a sığın adl-i Teâlâ neler eyler
Elbet yürüdür fermanını Kâdir u Kayyûm
Herkeselâyık sırr-ı tecellâ neler eyler
Âlemleri var eyleyen Allahu Alîm'dir
Gözler göricek mihr-i muallâ neler eyler
Eltâf-ı Kadîm, rahm-i Azîm, Bâri Teâlâ
Kerem-i Kerîm, Şems-i mücellâ neler eyler
Lütfî! Der-i dergâh-ı İlâhi'de sebât et.
Nazlı niyaz et, Hakk'a temenna neler eyler.*

Lütfî Efendî'nin Farsça yedi gazeli vardır; hepsi de aruz vezniyle yazılmıştır; ancak mevcut baskıdaki gazelerde birçok imlâ hatası ve eksiklik vardır. Bunlar, Lütfî Efendî'nin şiirlerinin yer aldığı başka yazmaların tespit edilmesiyle kısmen düzeltilmiştir; ancak yine de eksikler bulunmaktadır. Başka nüshaların ortaya çıkması, muhtemelen bu eksikleri giderecektir.

Bu çalışmada yedi adet Farsça şiir, matbu divana ek olarak dört adet yazma nüshadan yola çıkılarak tashih edilmiştir. Söz konusu matbu divan ve yazmalar şu şekilde tasnif edilmiştir:

A: *Alvarlı M. Lütfî Efendi Gazeliyatı*, Atatürk Üniversitesi, Seyfeddin Özege Kitaplığı, SA 2 Numaralı Yazma (iki adet gazel vardır, s. 95 ve 97).

D: Dinarkomlu Hacı Osman Efendi Defteri,

M: Matbu Divan; Hâce Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* (yay. Seyfeddin Mazlumoğlu), İstanbul 1974, s. 28-33; Hâce Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* (yay. Hüseyin Kutlu v.dğr.), İstanbul 2011, s. 40-42.²

S: Hacı Seyfeddin Efendi (1910-1984) Defteri,

T: Tayyar Efendi Defteri,

2. Farsça Gazeller ve Türkçe Çevirisi

Recez-i müsemmen-i müzâl: Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilân

در دیده‌های عاشقان هر دم عیانِ دیگرست

درسِ درونِ عارفان هر دم بیانِ دیگرست

² Not: Bu baskıdaki Farsça şiirler Seyfeddin Mazlumoğlu neşrinin tıpkıbasımıdır.

ای دل به گوشِ جان شنو^۳ نغمهٔ نای وحدتست
سرمستِ می معنوی خواند دیوانِ دیگرست
شاهدِ قدسی پرده کش گرمی^۴ شود ای نورِ دل
حیرت کردیده^۵ دل در راه آنِ دیگرست
آن دم شود ذوق و صفا نورِ محبت می رسد
بلبلِ جان دارد نوا در آشیانِ دیگرست
لطفی که داند در جهان نکتۀ سرِّ من عرف
باید ز^۶ درسِ من عرفِ علمِ عیانِ دیگرست

Âşıkların gözünde her an başka bir ayan vardır.

Âriflerin gönül dersinde her an başka bir beyan vardır.

Ey gönül! Can kulağıyla dinle vahdet neyinin nağmesini,

Manevî şarabın sarhoşu okur; başka bir divan (var)dır.

Kutsal güzel! Perdeyi çek; sıcak oluyor, ey gönlün ışığı!

Yolda kalp gözünün hayran kaldığı başka bir güzel vardır.

O an zevk ü Safâ olur, muhabbet nuru ulaşır,

Can bülbülü öter, başka bir yuvadadır.

Lütfi! Dünyada "men aref" sırrının anlamını kim bilir?

"Men aref" dersinden (alınacak), açık başka bir ilim vardır.

Remel-i müsemmen-i maksûr: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât

3 M بشنو DTS شنو:

4 M قدسی پرده کش گرم D قدس پرده کش گرمی ST قدسی پرده کش گرمی

5 DTSM کردیده: کرد دیده

6 DSTM و: -

7 S به DTM ز

صبح دم دیدم^۸ چو گلشن کاکلِ گلبارِ دوست
 خورشید آسا می نماید دیده^۹ را دیدارِ دوست
 بحرِ عمانست در او^{۱۰} همت چو حیدر بی گمان
 دیده های عاشقان هر دم شود^{۱۱} بیدارِ دوست
 من چنین در دامِ زلفش قید دارد گردنم
 خون رود از دل، شدم من منصور بر دارِ دوست
 وصلتِ وصل^{۱۲} دلارا گر نمی دانی تو کیست
 یار هست اغیار نیست باشی توی^{۱۳} در دارِ دوست
 لطفیا از من مپرس قربیتِ دلدار چیست
 در رهش پرس^{۱۴} کشتگان راه، گوش کن اختیار^{۱۵} دوست

*Sabah vakti yârin gül saçan kâkülünü gül bahçesi gibi gördüm.
 Yârin yüzü güneş gibi görünüyor(du) gözüme, (öyle gördüm).
 Onun himmeti, Haydar'ınki gibi, umman denizidir, şüphesiz.
 Âşıkların gözleri, her an, her zaman yâr ile açılır (şüphesiz).
 (Yârin) tuzak gibi olan zülfünde esirim böyle ben;
 Gönlümden kan akar; yârin darağacında Mansur oldum ben.
 Eğer gönle mutluluk veren sevgiliye kavuşan kimdir, bilmiyorsan sen;
 Dosttur, yabancı değildir; eğer yârin darağacında olursan sen.*

⁸ DS دیده م TAM دیدم

⁹ DSTA: - M دیده

¹⁰ DSTM: - A او

¹¹ M شد DSTA شود

¹² S وصلی DTÖM وصل

¹³ A تویی T: نویی DSM توی

¹⁴ A برس DST پوس M پرس: بوس

¹⁵ M اخبار DSTA اخبار

*Ey Lütfi! "Sevgiliye yakın olmak nedir?" diye bana sorma,
Yolunda ölenlere sor; dostun seçkinlerine kulak ver, (bana sorma).*
Münserih-i müsemmen-i maksûr: Müfteilün fâilât müfteilün fâilât

جنتِ فردوس چیست در نظرم دارِ دوست
دیده دلم قرار کرده، شده یارِ دوست
نارِ محبت که هست، در^{۱۶} دلِ عشاق فتاد
مردۀ^{۱۷} حی^{۱۸} می کند دیده بیدارِ دوست
بشنوی ای نورِ دل از نی آگاهیان
هرچه ترا دم زند^{۱۹} گفته اسرارِ دوست
نورِ هدایت که هست مهرِ او در دل شود^{۲۰}
گر درونت بنگری^{۲۱} خود بینی^{۲۲} انوارِ دوست
لطفی کریشان ترا مرحمتی می کند
راست بزن راه را منظرِ دیدارِ دوست

*Firdevs cenneti nedir? Bence dostun darağacı.
Kalp gözüüm karar kıldı, oldu dostun yoldaşı.
Bir sevgi ateşidir ki âşıkların gönlüne düştü;
Ölüyü diriltir dostun uyanık gözü.
Ey gönül nuru! Âriflerin neyine kulak ver,
Sana ne söylerse, dostun sırlarını söyler.*

¹⁶ DSTAM در: درد

¹⁷ A مردنی DSTM مردۀ

¹⁸ M دل DSTA حی

¹⁹ M زارم رند T زارم دم زند DS زارم زند A: ترا دم زند

²⁰ M شد DSTA شود

²¹ M نگری DSTA بنگری: نیگری

²² MDST بین A بینی

*Hidayet ışığının güneşi gönülde olur,
Eğer gönlüne bakarsan, dostun ışıklarını görürsün.
Ey Lütfi! Onun işi cömertliktir; sana hep acır;
Doğru git (bu) yoldan; dostun cemalini görürsün.*

Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

من ترا هر چند گفتم دلبرا از من گذر
می خواهم از جورِ تو باشم همیشه بر حذر؟
تو مرا رحمی نکردی از^{۲۳} آن مدّت که من
آستانِ درگهت کردم چو کعبه در نظر
گر تو از من خوشنودی بنمای یکبار از کرم
خوش ترین آید مرا والله ای نورِ بصر
تو چها کردی مرا ای آفتِ دورانِ من
قهرهایت می کشم در دستِ تو ای ذوالقهر
کمترین بودم ولی از اَمّتِ محمدان
بوده ام ای نورِ دل به حقّ آن خیرالبشر
لطف^{۲۴} تو گم گشته است در حقّ^{۲۵} لطفی میرِ من
گر چنین مرده شوم من، هذا من امرِ القدر

*Ey sevgili! Her ne kadar benden vazgeç dediysem de sana,
Senin cevrinden sürekli uzak durmak istiyorum haşa!
Sen bana hiçbir zaman acımadın, oysa ben daima
Kapının eşiğini Kâbe gibi yaptım gözümde.*

²³ ، M - DST از

²⁴ DSTM لطف: لطفی

²⁵ DSTM حقّ: حقّی

*Eğer sen benden hoşnut isen, bir kez olsun cömertlik et,
Ey gözümün nuru! Yemin olsun Allah'a, çok hoş gelir bana.
Sen neler yaptın bana, ey afet-i devranım benim!
Senin elinde kahroluyorum, ey kahredicim benim!
Gerçi en hakir kulum, ama Muhammed (s.a.v.) ümmetindenim
Ey gönlümün nuru, o insanların en hayırlısı için (ümidim!)
Senin Lütfi hakkındaki lütfun yok oldu gitti, ey benim emirim!
Eğer böyle ölürsem ben, bu kaderin (bir) cilvesidir, (bilirim).*

Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

نه دیده دید^{۲۶} ای دلدار چنین دردی که من دارم
چنین درد^{۲۷} کوثرِ جانست نه درد^{۲۸} درّ عدن دارم
ضیای حسنِ جانانم مرا هر دو جهان نورست
محبت^{۲۹} آورد^{۳۰} سینه ام^{۳۱} چنان مشکِ ختن دارم
کمان ابرو صنم رو دلبران قتالِ عشاقست
ز نار^{۳۲} فتنه دوران ز آتش یک بدن دارم
الا ای دلبرِ دلپاز مرا رحمت نمی آید
کرمشانان کرم گیرد ترا ظنّ حسن^{۳۳} دارم

26 DST دیده M دید

27 DS درت TM درد

28 DST درت M درد

29 T محبتی DSM محبت

30 DSTM آورد: او در

31 DST سینم M سینه ام

32 M زنان ST ز ناز D ز نار

33 DS ظنیّ حُسن TM ظنّ حسن

چه غم دارم اگر دستی کنم دامان^{۳۴} میخانه
 دهد پیمانه را^{۳۵} ساقی^{۳۶} درین دنیا شکن^{۳۷} دارم
 اگر این^{۳۸} لطفی را بینی مرید می و میخانه^{۳۹}
 همین دانم که از دور پریشانی^{۴۰} امن^{۴۱} دارم

*Ey sevgili! Hiçbir göz görmedi, böyle bir derdim var benim;
 Böyle bir dert can Keşer'idir; ne derdi, Aden incim var benim.
 Cananın güzellik ışığıym; her iki dünyada ışığım var benim.
 Gönlüm muhabbet doğurur; Hutun miski gibi miskim var benim.
 Yay kaşlı, senem yüzlü dilberler âşıkların katilleridirler;
 Zamanın fitne ateşinden, ateşten bir bedenim var benim.
 O işveli sevgili acımıyor, merhamet etmiyor bana,
 Kerem sahipleri cömert olur; sana hüsnü zannım var benim.
 Eğer meyhaneye tevessül edecek olsam, niçin üzüleyim ki?
 Saki şarap verir (bana; çünkü) bu dünyada gamım var benim.
 Eğer bu Lütfî'yi şaraba ve meyhaneye düşkün görürsen,
 Şunu bilirim ki perişanlık devrinden amanım var benim.*

Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

ماه ماتم آمد ای دل دیده خونبار کن

-
- 34 DS دامانی TM دامان
 35 M بی مانرا DST پیمانه را: بی مانرا
 36 M سا DST ساقی
 37 DS شکم TM شکن
 38 M این اگر SDT اگر این
 39 SDM می میخانه T می و میخانه
 40 DSTM پریشانی: پریشان
 41 TSDM امن: امن

شرحه شرحه کن جگر را سینه پر افکار کن
کربلا هست در درونِ عاشقان آتش زند
آبِ خون ریز دیده هایم بهر آن بیدار کن
چون ۴۲ حسین یا رب که دید از ابتلا ذوق یافته
ای ۴۳ دلم از غیرت نیست ۴۴ تو آه آتش بار کن
گر چنین کردست در زیرِ بلای بی ۴۵ نظیر ۴۶
حیرتست ای انس جان در هوش این بازار کن
نور دیده محمد شوقِ روح ۴۷ مرتضی
ماجرای آلِ زهرا شد چنین غمخوار کن
آن کرمرو ۴۸ بوی مختارِ الهی می دهد ۴۹
مهرِ هدایت حسین است ای یزید در تار ۵۰ کن
سید السادات حسین پرورده خیرالنسا
گر سعادت خواهی لطفی در ره دلدار کن

*Matem ayı geldi, ey gönül, kanlı yaşlar dök,
Ciğerini parça parça et, göğsüne hüznler dök.
Kerbela'dır (bu), âşıkların gönlünde ateş yakar,
Ey gözlerim! O uyanık (er) için kanlı yaşlar dök.*

42 M خون DST چون

43 M از DST ای

44 DSTM غیرت نیست: غیر نیست

45 DSTM بی: -

46 D نظر STM نظیر

47 M نور STD روح

48 M می دهم STD می دهد

49 DS کرمر TM کرمرو

50 TM نار SD تار

Hüseyin gibi, ey Rabbim, kim gördü beladan zevk alanı?
 Ey gönlüm! Hamiyettendir (bu); sen ateşli ahlâr et, (içini dök).
 Eğer (Hüseyin), eşsiz belânın altında böyle yapmışsa,
 Şaşılır; ey insan, ey cin, bu ticaret şuuruyla (para) dök.
 Muhammed'in gözünün nuru, Murtaza'nın ruhunun arzusu,
 Zehra ailesinin macerası oldu. Böyle üzül, (içine) hüzüün dök.
 O cömert yüzlü, Tanrı seçkini (Muhammed)'in kokusunu getiriyor,
 Hidayet güneşi Hüseyin'dir; ey Yezid, karanlıkta kal, gözüne kor dök.
 Seyyidlerin seyyidi Hüseyin'dir, kadınların en hayırlısının evladı;
 Lütfî! Eğer saadet istersen, sevgilinin yoluna gir, (kanlı yaşlar dök).

Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

مرا شد آفتِ جانسوز چها^{۵۱} کرد آن کمان ابرو
 پریشانم نمی بیند نمی دهد^{۵۲} امان ابرو
 چو شدم اسیرِ سودای زلفت یک نگاهی کن
 به حال^{۵۳} پریشانِ ما نباشد مهربان ابرو
 ندیدم این گلستان^{۵۴} محبت یک نظر باز
 به روی منتظرانش بود چون بی نشان ابرو
 روانم در ره جانان چنان سرگشته حیران شد
 زبانم را نمی آید نمی دارد ایمان ابرو^{۵۵}

51 DS جهان TM چها

52 D نمی درهد STM نمی دهد

53 Mحالی DST حال

54 D گلستانی STM گلستان

55 نیست. DS این مصراع در

کشیدن سرزنش^{۵۶} یار قانونِ عاشقانِ لطفی

ایا وقتی^{۵۷} نمی آید کند رحمی عیان ابرو

Bana can yakan bir belâ oldu (bu); neler yaptı o keman kaşlı!

Beni perişan görmüyor; bana aman vermiyor (o keman) kaşlı!

Senin zülfüne sevdalandım, esir oldum; bir bak (bana)!

Bizim perişan halimize acımıyor (o keman) kaşlı!

Bu muhabbet gülistanının açtığı görmedim bir an;

Kendisini bekleyenlere karşı nasıl alâmetsizdir (o keman) kaşlı!

Ruhum cananın yolunda öyle perişan oldu, öyle şaşırıldı ki

Dilim dönmez, anlatamam; inanmaz (o keman) kaşlı!

Yârın serzenişini çekmek âşıkların kanunudur, Lütfi!

Acaba o zaman gelmeyecek mi, açıkça acısın (o keman) kaşlı!

Türkçe Silsiletü'z-zeheb mesnevisindeki Farsça üç beyti:⁵⁸

Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâîlün mefâîlün feûlün

خداوندا به حقّ اسمِ اعظم

به نورِ سیّدِ اولادِ آدم

الهی از کرم بر ما کرم کن

قبولِ بابِ درگاهِ حرم کن

⁵⁶ DSTM سرزنش: سرزنش

⁵⁷ DSTM وقت: وقتی

⁵⁸ Manzumede ikinci beyit dört, üçüncü beyitse üç defa tekrar edilmiştir. Hâce Muhammed Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* (nşr. Seyfeddin Mazlumoglu), s. 33-36; Hâce Muhammed Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* (nşr. Hüseyin Kutlu v.dğr.), s. 43-46.

به نور سيّد اولادِ آدم

رضى الله عنهم هر دو عالم

*Ey Allah'ım! İsm-i âzam hakkı için,
Âdem'in çocuklarının Efendisinin nuru için,*

*Ey Allah'ım! Cömertliğınle bize (de) ikram et;
Haremıne, huzuruna (bizi de) kabul et.*

*Her iki âlem onlardan razıdır;
Âdem'in çocuklarının Efendisinin nuru için.*

Şiirlerin Muhtevası

Lütfî Efendi, Farsça gazellerinde âşıklardan, âriflerden, tasavvufî ve dinî konulardan, kendini bilen Hakk'ı bilip tanıyacağından; gerçek sevgiliden; sevgilisi veya şeyhinin kendisine iltifat etmediğinden; çektiği eziyet ve sıkıntıyı kimsenin çekmediğinden; sevgilisinin eşliğini kendisine Kabe gibi yaptığı halde, kendisine iltifat etmediğinden ve Kerbela olayından bahseder; şehit edilen Hz. Hüseyin için yas tutar, Yezid'e beddua eder. Onun nazarında cennet, dostun darağacıdır. O, Mansur gibi dostun darağacına gitmiştir. Yâre kavuşmak, onun darağacında olmaktır. Hidayet nuru, dostun nurudur.

Lütfî Efendi, önce de ifade edildiği gibi âşıklardan ve âriflerden bahseder. Ona göre âşıkların gözlerinde her an başka bir ayan, âriflerin dersinde ise her an başka bir beyan vardır. Vahdet neyinden çıkan nağmeyi can kulağıyla dinlemek gerekir; çünkü manevî şarapla sarhoş olanın okuduğu divan başka bir divandır. Bu yolda kalp gözünün hayran kaldığı başka bir güzellik vardır. Saliklerde ise başka bir zevk ve

Safâ vardır; onlara muhabbet nuru ulaşır; onlar aydınlık bir yolda yürürler; onların can bülbülü başka bir yuvadadır; çünkü onlar, *men aref*⁵⁹ dersinden apaçık başka bir ilim öğrenmiş ve bu ilimle mutluluğa ermişlerdir.

Sabah vaktidir; yârin gül saçan kâkülü, gül bahçesi, yüzü ise güneş gibi görünmektedir. Yârin himmeti, Hz. Ali'nin himmeti gibidir. O, büyük bir denizdir. Lütfî âşıktır. Âşıkların gözleri gibi onun gözü de her zaman yâr ile açılır. O, yârin zülfünde tutsaktır. Onun gönlünden kan akar. O, yârin darağacında Mansur gibi olmuştur; gönle mutluluk veren sevgilisine yani dostuna kavuşmuştur. O, yabancı değildir. Lütfî'ye göre, sevgiliye yakın olanlar, onun yolunda ölenlerdir; dostun seçkinlerini yani ahyarı dinlemek gerekir.

Lütfî, kalp gözüyle hakikatleri görmüş ve dostun yâri olmuştur. Ona göre; Firdevs cenneti dostun darağacıdır, âşıkların gönlünde sevgi ateşi vardır, dostun uyanık gözü ölüyü diriltir. Âriflerin neyine kulak vermek gerekir; çünkü neyden çıkan her ses, âriflerin sözüdür; âriflerin sözü ise dostun sırlarıdır. Hidayet ışığının güneşi gönüldedir. Gönle bakıldı mı, dostun ışıkları görünür. Dost her zaman cömerttir, merhametlidir. Her yerde dostun cemali görünür.

Lütfî, "Ey sevgili! Her ne kadar benden vazgeç dediysem de sana, senin cevrenden sürekli uzak durmak istiyorum, (asla)!" diyerek sevgilisine seslenir; onca cefasına rağmen, onu asla terk etmeyeceğini söyler. Sevgilisi ona hiç iltifat etmemiş, asla acımamıştır; ama o, her zaman onun kapısının eşliğini gözünde Kâbe gibi yapmıştır. Sevgilinin ondan hoşnut olduğunu söylemesi, onu çok mutlu edecektir. Sevgilisi ona neler yapmamıştır ki! Onun elinde kahrolmuştur; ama o, yine de ümidini kesmez. Kendisinin en hakir kul olmakla birlikte, Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmetinden olduğunu söyleyerek, insanların en hayırlısı Hz. Muhammed (s.a.v.) için, kendisine lütufta bulunmasını ister. O, bu halde ölürse, artık bu kaderin bir cilvesidir; bir şey yapılamaz.

⁵⁹ "Kendini bilen Rabbini bilir", Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ'*, Halep, ts., II, 361.

Lütfî Efendî'nin öyle bir derdi vardır ki onu hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak duymamıştır. Bu dert, onun için can Kevser'idir; Aden incisidir. Lütfî, cananın güzellik ışığıdır. Onun her iki dünyada da ışığı vardır; gönlü muhabbet doğurur. Onun Hutun miski gibi miski vardır.

Lütfî'ye göre, yay kaşlı, güzel yüzlü dilberler âşıkların katilleridirler. Lütfî de âşiktir ve zamanın fitne ateşinden dolayı ateşten bir bedeni vardır; çünkü işveli, nazlı güzel ona acımamaktadır. Kerem sahipleri cömerttirler; ama onun sevgilisi öyle değildir. Lütfî, yine de sevgilisine hüsnü zanda bulunur. Bu yüzden eğer meyhaneye tevessül edecek olsa, üzülmez; orada saki vardır ve saki ona şarap verir; çünkü bu dünyada ıstırabı vardır, kederi vardır onun. Lütfî'yi şaraba veya meyhaneye düşkün görmeleri de onun için önemli değildir; çünkü ona perişanlık döneminden, korkunç zamandan aman verilmiştir.

Lütfî, ehl-i beyt âşığıdır. O, Muharrem ayı geldiğinde, Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin için yas tutar; kendisinden, dostlarından ve müritlerinden bu hazin olay karşısında yas tutmalarını ister ve şöyle der:

*Matem ayı geldi, ey gönül, kanlı yaşlar dök.
Ciğerini parça parça et, göğsüne hüznler dök.
Kerbela'dır (bu), âşıkların gönlünde ateş yakar,
Ey gözlerim! O uyanık (er) için kanlı yaşlar dök.*

Hz. Hüseyin gibi, beladan zevk alanı kimse görmemiştir. Onun için yas tutmak ve ateşli ahlar etmek hamiyettendir. Herkes bu uğurda can vermelidir. Hüseyin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gözünün nuru, Murtaza'nın ruhunun arzusu, Zehra ailesinin macerasıdır. Bunun için üzülme, yas tutmak gerekir; çünkü Hz. Hüseyin, Tanrı seçkini Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kokusunu getirmektedir; hidayet güneşidir o.

Lütfî, Kerbela olayının müsebbibi Yezid'e "Ey Yezid! Karanlıkta kal, kör ol" diyerek beddua ettikten sonra, tekrar sözünü Hz. Hüseyin'e döndürür ve onun seyyidler seyyidi, kadınların en hayırlısının evladı olduğunu hatırlatır. Kendisine ve dolaylı olarak da halka seslenerek, saadet isteyenlerin, Hz. Hüseyin'in yoluna girmelerini öğütler.

Lütfî, son gazelinde keman kaşlı sevgilinin kendisine yaptıklarından söz eder. Sevgili, can yakan bir belâdır. Lütfî perişandır; ama sevgilisi onu görmez; ona aman vermez. Lütfî, onun zülfüne sevdalanmıştır; onun zülûf tuzağında esirdir. Sevgili bir baksa görecektir; ama bakmaz. Muhabbet gülistanı sevgili, Lütfî'nin perişan haline acımaz; çünkü bir an bile bakmamıştır ona.

Sevgilinin kendisini bekleyenlere karşı ne bir işareti ne de bir alâmeti vardır; alâmetsiz gibidir o! Lütfî'nin canı cananın yolunda öyle perişan olmuş, öyle şaşırmıştır ki bu anlatılmaz; anlatılsa bile o keman kaşlı güzel inanmaz! Lütfî, yine de bir ümit, “yârin serzenişini çekmek âşıkların kanunudur, ama acaba o an gelmeyecek mi, acısın açıkça (o keman) kaşlı güzel!” diyerek sevgilisinden bir işaret, bir haber beklemeyi sürdürür.

Lütfî Efendi'nin tarikat silsilesini anlattığı Türkçe *Silsiletü'z-zeheb* adlı mesnevisinin ilk iki beyti de Farsçadır. Aynı nazmın içinde ilk beytin ilk mısraı dört defa, ikinci beyit de üç defa tekrar edilmiştir.

Lütfî bu beyitlerde ise, *Ey Allah'ım! İsm-i âzam hakkı için, Âdem'in çocuklarının Efendisinin nuru için; ey Allah'ım, cömertliğiyle bize (de) ikram et; haremine, huzuruna (bizi de) kabul et... Her iki âlem onlardan razıdır; Âdem'in çocuklarının Efendisinin nuru için* diyerek dua etmektedir.

SONUÇ

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri olan Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi'nin tespit edilen yedi adet Farsça şiiri ve Türkçe *Silsiletü'z-zeheb* mesnevisindeki Farsça üç beyti, matbu divanla birlikte, mevcut birkaç yazmadan yola çıkılarak tashih edilip Türkçeye çevrilmiş ve içerikleri anlatılmıştır. Şiirlerde şekil ve anlam bakımından birçok eksiklik vardır; bunlar büyük oranda düzeltilmiştir; ancak yine de başka nüshalara ihtiyaç duyulmaktadır. Başka nüshaların tespiti muhtemelen bu eksiklikleri giderecek, metnin daha doğru kurulmasına imkân hazırlayacaktır.

Lütfî Efendi, aruz vezninde söylemiş olduğu Farsça gazellerinde, âşıklardan, âriflerden, tasavvufî ve dinî konulardan, kendini bilen Hakk'ı bilip tanıyacağından; gerçek sevgiliden; sevgilisi veya şeyhinin kendisine iltifat etmediğinden; çektiği eziyet ve sıkıntıyı kimsenin çekmediğinden; sevgilisinin eşliğini kendisine Kâbe gibi yaptığı halde onun kendisine iltifat etmediğinden söz etmiş; Kербela'da şehit edilen Hz. Hüseyin için yas tutmuş, Yezid'e ise beddua etmiştir. Onun nazarında cennet, dostun darağacıdır. Yâre kavuşmak, onun darağacında olmaktır. Lütfî Efendi, Mansur gibi dostun darağacına gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ'*, Haleb, ts.
- Alvarlı M. Lütfî Efendi Gazeliyatı, Atatürk Üniversitesi, Seyfeddin Özege Kitaplığı, SA 2 Numaralı Yazma.
- Dinarkomlu Hacı Osman Efendi Defteri (Alvarlı Efe'nin Şiirleri).
- Hâce Muhammed Lütfî, *Hulâsatü'l-hakâyyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî* (nşr. Seyfeddin Mazlumoğlu), İstanbul 1974.
- Hâce Muhammed Lütfî, *Hulâsatü'l-hakâyyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî* (nşr. Hüseyin Kutlu v.dğr.), İstanbul 2011.
- Hacı Seyfeddin Efendi (1910-1984) Defteri (Alvarlı Efe'nin Şiirleri).
- Selahattin Kıyıcı, "Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II, 552.
- Tayyar Efendi Defteri (Alvarlı Efe'nin Şiirleri).